

УДК 111.7:130.12:165.4

С.В. Киселиця, к. філос. н.

СОФІЙНІСТЬ ВІРИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу екзистенціалу віри, який зумовлює трансцендуючий характер людського буття і є особливою ідеалізуючою діяльністю, що гармонізує трансценденцію та екзистенцію. Віра усвідомлюється як продуктивний вихід за межі проблемної життєвої ситуації, а марновірство як замкненість в її межах. Віра як особлива духовна діяльність створює етичні та логічні підстави для мудрого вибору життєвого шляху.

Ключові слова: віра, віротворення, впевненість, довіра, екзистенціал, марновірство, мудрість, сумнів.

С.В. Киселиця, к. філос. н.

СОФИЙНОСТЬ ВЕРЫ

Аннотация. Статья посвящена анализу экзистенциала веры, обуславливающего трансцендирующий характер человеческого бытия и является особой идеализирующей деятельностью, которая гармонизирует трансценденцию и экзистенцию. Вера осознается как продуктивный выход из проблемной жизненной ситуации, а суеверие и фанатизм как замкнутость в её пределах. Вера как особая духовная деятельность создаёт этические и логические основания для мудрого выбора жизненного пути.

Ключевые слова: вера, веросозидание, уверенность, доверие, экзистенциал, суеверие, мудрость, сомнение.

S.V. Kyselytsia, Ph. D., Associate Professor

WISDOM OF BELIEF

Abstract. The article examines the phenomenon of belief, which is characterized by the unity of transcendence and existence as existential reality. Belief is recognized as a productive move beyond the problematic life situations, and superstition as isolation within them. Belief as a special spiritual activity creates ethical and logical grounds for wise choice of life.

Keywords: belief, creation of belief, conviction, credence, existential, superstition, wisdom, doubt.

Постановка проблеми. В останні десятиліття актуалізується необхідність осмислення феномену віри та її значення у житті людини – колізії останнього століття піддають сумніву віру у майбутнє, породжують маргінальне світосприйняття та майже інстинктивний жах перед безоднею смерті. Самосвідомість сучасної людини все частіше демонструє антропологічну непевність, методологічну занедбаність пізнавальний скепсис, соціальну апатію, творчу не-

реалізованість, морально-правовий розпач, культурну невизначеність. Очевидно, що подолання цих деструктивних станів є неможливим поза екзистенціальним потенціалом віри, яка цілокупно з надією та любов'ю видається чи не єдиною життєствердною альтернативою.

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження спричинена необхідністю визначення сутнісних характеристик віри, способів її проникнення у глибинні прошарки свідомості та підсвідомості з метою гуманізації культурно-антропологічного простору. Екзистенціальний погляд на зазначену проблематику передбачає переосмислення засадничих принципів буття-у-вірі, серед яких: прояснення віри як специфічно людського способу існування задля актуалізації світоглядної культури, що гармонізує трансцендентний та екзистентний світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній філософії, починаючи з кінця шестидесятих років ХХ століття, вияскравлюється підхід до віри не лише як до релігійного, але й гносеологічного феномену. У цьому спрямуванні надзвичайно важливим є здійснене С.Малеєвим[4], дослідження віри у співвідношенні зі знанням.

Фундатор Київської світоглядно-антропологічної школи В.Шинкарук[8], розглядає екзистенціал віри, зіставляючи його з екзистенціалами надії та любові. Представники цієї школи створюють методологічні умови дослідження феномену віри в онтологічному та філософсько-антропологічному аспектах. Осмислення колізій віри в сучасному світі потребує звернення до ідей В.Табачковського[6], щодо людини як полісутнісної істоти. В контексті дослідження віри як екзистенціалу людського буття важливим стає проект метаантропології Н.Хамітова[7], який розглядає віру як феномен граничного буття людини.

Труднощі дослідження феномену віри в сучасному світі зумовлені прагненням надати їй статусу вузько вживаної форми людського існування, неоднозначним тлумаченням і категоріальною невизначеністю, а її місце обмежити релігійною цариною чи досягнути як міфологічний витвір нічим не заангажованої свідомості. Проте більш глибоке проникнення в структури буття людини показує, що віра – не лише емоційно-психологічний стан, зумовлений необхідністю пристосування людини до все більш складного світу, а й екзистенціал людського буття, який передбачає цілісність та повноту пізнання людиною самої себе та світу.

Виділення недосліджених раніше частин загальної проблеми. Складність природи віри вимагає нових філософських розвідок, зумовлених як укоріненістю даного феномену в глибинах екзистенції людини, так і модифікованістю його форм. Тож, метою нашого дослідження є осмислення софійного статусу віри у людському бутті.

Постановка завдання. Досягнення мети передбачає вирішення низки взаємопов'язаних завдань: здійснити демаркацію поняття віри з дотичними до неї категоріями; розглянути динаміку віротворення та реконструювати способи і форми її функціонування; здійснити теоретичну експлікацію суперечливої сутності віри через її присутність як в екзистенції, так і трансценденції.

Прояснення природи віри як екзистенціалу людського буття, передусім, вимагає застосування методів філософії екзистенціалізму та персоналізму, зокрема екзистенціальної діалектики С.К'єркегора[3], який поцінував естетичний, етичний і релігійний виміри людського буття та М.Бердяєва[1], в творчості якого маємо екзистенціальну дихотомію буденного та особистісного буття людини. Дослідження вимагає запропонованого К.Ясперсом[10], концепту «філософської віри», що постає способом урівноваження екзистенції й трансценденції у людському існуванні. Методологічно значущим стало виокремлення феноменів віри та довіри у житті людини, здійснене М.Бубером[2].

Виклад основного матеріалу. У контексті проблематики нашої статті віра виступає екзистенціалом людського буття. Аналіз онтологічних, гносеологічних і екзистенціальних чинників людського буття надає підстави стверджувати, що віра відтворює фундаментальну суперечність трансцендентного та іманентного як реальності та реалії у людському житті, тим самим актуалізує можливості людського способу існування, формує одухотворений простір.

Нагальна потреба розуміння софійного потенціалу віри, що пронизує всю історію культури, дає змогу виокремити два основні парадигмальні підходи в її осмисленні: логіко-гносеологічний з комплексом теоретичних концептів (спосіб пізнання істини) та світоглядно-екзистенціальний з комплексом цінностей та життєвих принципів (спосіб людського існування).

Проблематика віри проходить через боротьбу містики та логіки з їх пріоритетами щодо світоглядних настанов та пізнавальних стратегій. У результаті взаємодії матеріалізму та ідеалізму, монізму, дуалізму та плюралізму, атеїзму, політеїзму, монотеїзму, пантеїзму та деїзму в європейській філософії сформувалися декілька філософських парадигм віри.

Передусім, варто окреслити два протилежні підходи до віри як способу пізнання, які, тим самим, визначають і способи існування у вірі. Це раціоналізм та ірраціоналізм.

Відповідно до ірраціоналізму, віра породжується переживанням. Істини віри не підлягають сумніву, сприймаються безумовно, стають безпосереднім знанням, оскільки не потребують інших доведень, ніж бажання вірити у вищий авторитет, істину в останній інстанції, надприродну силу, абсолютну ідею, Бога, космічну душу, світовий розум тощо. Таке осягнення віри сягає позараціональних видів духовної діяльності, заснованих на емоції, інтуїції, осяянні, одкровенні, інстинкті, підсвідомому, уяві, очікуванні тощо.

Згідно з раціоналізмом, віра породжується і стверджується мисленням. Істини розуму є результатом логічного осмислення трансценденції, що ґрунтуються на законах виключеного третього, несуперечності, тотожності, достатніх підстав. Аналіз і синтез, індукція і дедукція сформували засади раціонального доведення існування позаприродної субстанції у вигляді божественного ефіру, духу, енергії, ідеалу, ноосфери, позаземної цивілізації, світової душі, інтелекту, наджиття тощо.

Відповідно до екзистенціально-персоналістичного підходу до віри, остання є результатом творчої діяльності людини, що обумовлює відкритість і толерантність стосовно носіїв інших світоглядних проектів, поєднує раціоналізм та ір-

раціоналізм у тлумаченні віри, долаючи суперечність між ними, гуманізує їх. Цікаво, що в річищі екзистенціально-персоналістичного підходу, ще за століття до висловлювань західноєвропейських і російських авторів, концепти віри зустрічаємо в українській «філософії серця» Г.Сковороди[5] та П.Юркевича[9].

Відтак, віра не зводиться до релігійних, політичних, художніх, соціально-освітніх, моральних настанов, а в розмаїтті своїх виявів супроводжує людину в осмисленні внутрішньої логіки подій в межах зовнішнього їх розгортання, є духовною потребою в життєвій опорі. Ідеологічною полярністю віри, що втратила теоретико-світоглядні орієнтири у культурно-антропологічному просторі, стає фанатизм або схиблена віра, заснована на тривозі чи страху.

Будучи екзистенціальною реальністю, віра виявляється онтологічною передумовою істинного (вірного) буття, що й обумовлює безумовну цінність і сенсожиттєву визначеність віри. Формою вирішення характерної для людської життєдіяльності суперечності між трансцендентним та іманентним, вічним і тимчасовим, сутнісним і повсякденним віра виступає як особлива діяльність, що поєднує раціональність та чуттєвість через волю і виявляється фундаментальним екзистенціалом людського буття.

Повсякчас вирішуючи суперечність між конечністю та нескінченністю людини, віра слугує межовим станом свідомості на протигагу безодні, виступає світоглядною настановою, що ідентифікується з граничними засадами людського існування. Не має значення те, у що люди вірять або вірують. Об'єкт віри має значення лише за формою, а за змістом суб'єкт, тобто носій віри, є визначальним елементом у світогляді, що формує образ реальності. Тож, за своєю природою віра – це переконання.

Філософський аналіз концепцій віри вказує на необґрунтованість контрверзи віра – розум. Будь-яка притаманна людині доцільна діяльність з необхідністю змушує її логічно обґрунтовувати світогляд, що прогностично відображає специфічну людську поведінку. Досвід є екзистенціальною та соціокультурною передумовою світогляду, ставленням людини до очевидних у формі понять та суджень про світ як істинних тверджень, так само й неістинних як істинних або ймовірно істинних. Раціоналізм та ірраціоналізм у цьому контексті виступають протилежними методологічними настановами.

Епістемологічний зріз проблеми віри фіксує її як атрибут свідомості, мислячого духу, незнищенну і фундаментальну характеристику самосвідомості. У ході дослідження різновидів віри виявляється, що вона не протистоїть знанням, позаяк сама є життєвим знанням, постулатом, сентенцією, а її діалектичною протилежністю виявляється сумнів. Цікаво, що поняття хибного знання у контексті віри відсутнє. Категорії омани, помилки, похибки, нещирості, неправди, брехні тощо є гносеологічними «супротивниками» категорії віри. Агностицизм і скептицизм – логічні антиподи віри.

Віра маніфестує інтегруючу здатність через інтуїцію вибудовувати і втілювати світоглядний ідеал, надає суб'єктивно-віртуальному світові такої ж реальності, як і матеріально-чуттєвому, утворюючи підстави для реалізації можливості. Сподівання виступає квінтесенцією будь-якого концепту визначеного духовного зусилля, у якому поєднання відносного й абсолютного теоретично виявляється

як ймовірність, а практично як щастя. Віра є провідною інтелектуально-вольовою емоцією.

Підґрунтям віри є мрія, яка визначає духовні орієнтири та способи самореалізації. Виступаючи критерієм одухотвореного ставлення до світу, мрія формує засади людського способу існування. Радістю, екстазом, піднесенням, наснагою чи тугою, сумом, нудьгою, депресією від здійснення або нездійсненності задуму наповнюється людське існування у формі переживання. Віра маніфестує себе у подвоєному світу як засадниче духовне почуття.

Демаркація вказаних понять дозволила відкрити принципову обставину: сутнісною потребою особистості є творення і поступове відтворення в екзистенції ідеалів, що набувають форми мети та самобутніх способів її реалізації. Віра фіксує родову потребу людини в ідеалізуючій діяльності, що втілюється через творчість і виявляється віротворенням. Предмет віри завжди є символом людського світовідношення.

Віра – креативна за визначенням, позаяк її змістом є духовна потреба людини позбавитися самотності та онтологічного страху перед небуттям. Довіра та зневіра, впевненість і розпач, переконаність і розгубленість є антиподами у світосприйнятті. Світоглядна культура як особистості, так і спільноти формується випробуванням сили людського духу через міру відповідальності за встановлення межі індивідуального та колективного інтересу, що виявляється у граничному бутті єдиним принципом гармонізації особистих, групових та загальнолюдських цінностей. Вірність є надійним, гарантованим способом виходу із духовних криз, що повсякчас супроводжують суспільне життя. Аксиологічною полярністю віри є цинізм і нігілізм.

Людські стосунки наповнені неусвідомленими бажаннями, неочевидними образами чи хиткими переконаннями. Ірраціональне відношення, відчуття впевненості чи непевності, є підґрунтям людського спілкування. Суперечливість сутнісного та суцього в Собі змушує людину шукати порятунк у безумовній цінності Іншого, прагнучи до цілокупності. Маргінальність, пасіонарність, конформізм з одного боку та віра у єдності з надією і любов'ю – з іншого створюють нестійку рівновагу, екзистенціальну ситуацію вибору, що стимулює людяність, мотивує людське буття-у-вірі або руйнує, знецінює свободу як фундаментальну характеристику людського буття.

Історико-філософський підхід дозволяє реконструювати процес самоідентифікації віри від античності до сьогодення. Як особлива інтенція, віра модифікується у різних просторово-часових вимірах, формує дієву впевненість в очікуваному, тим самим виявляє темпоральний характер, спрямовує життєві події із плінного у вічне. Психологічний час є рівноцінним фізичному і відзначається ототожненням внутрішньої і зовнішньої динаміки духу у вигляді переконаності у минулому, довіри у теперішньому і впевненості у майбутньому.

Таким чином, віра нами тлумачиться у якості фундаментального духовного чинника людського буття, який не зводиться лише до релігійних його вимірів, а властивий всім феноменам культури. Саме тому віра з необхідністю супроводжує особистість на шляху осмислення меж власного існування; в процесі такого

осмислення соціокультурні стереотипи, ідеологеми, аксіоми, гіпотези, традиції виступають корелятами віри.

Тож, віра є екзистенціалом, який зумовлює трансцендування в людському бутті; це дає змогу усвідомити її як умову виходу за межі проблемних та кризових ситуацій, а марновірство та фанатизм як замкненість в цих межах. Можливістю віри є мрія, що визначає духовні орієнтири та способи самореалізації кожної людини. Виступаючи критерієм одухотвореного ставлення до світу, віра формує засади людського способу існування через переживання реалізованості чи нереалізованості проектів життя.

Запропоноване поняття «віротворення» визначає специфічну діяльність людини, змістом якої є вирішення суперечностей між духовним і душевним, праведним і грішним, усталеним і плинним, універсальним та унікальним. Це надає змогу розгорнути поняття «подієвість віри», яке фіксує особливу здатність людини сприймати належне як суще, бажане як дійсне, роблячи віру безумовною цінністю у царині творення людиною себе і світу.

Відтак, віра є не лише релігійним явищем, а феноменом культури загалом, екзистенціалом, соціокультурною настановою, філософською категорією тощо. Це свідчить про те, що віра присутня у кожній із форм суспільної свідомості та галузей знань, незалежно від їх світоглядної спрямованості.

Екзистенціальною протилежністю віри є сумнів, а не знання. Таке тлумачення через контроверзу зневіри надає вірі статус переконання, що уможливорює поєднання світовідчуття і світорозуміння в онтологічному контексті. Віра формує підґрунтя для продуктивної боротьби за людське життя, створює альтернативу страху перед непевністю. Сподівання, впевненість, які протистоять екзистенціальним ситуаціям розгубленості та розпачу, визначають паритет між здатністю вірити та скепсисом, що постає гносеологічною протилежністю віри.

Розум не протистоїть вірі, а доповнює, актуалізує її, репрезентуючи як сутнісну характеристику креативності та пасіонарності, що виявляється мірою переконаності у реальності трансцендентного виміру буття людини та світу. Екзистенціальні ситуації та кризи, що супроводжують віру, спонукають до виходу за межі буденного, що породжує впевненість у власних можливостях. Тут віра виступає особливою формою міркування, що часто суперечить «здоровому глузду», наповнюючись «креативним безумством» – підґрунтям евристичного самоствердження людини.

Висновки. Людське буття-у-вірі відбувається через взаємодію раціонального та ірраціонального, що розкриває значущість віри як особливої духовної діяльності з інтенцією у майбутнє та вічне. Вона маніфестує інтегруючу здатність людини через волю надавати суб'єктивно-віртуальному світові такої ж реальності, як і матеріально-чуттєвому, через інтуїцію вибудовувати і втілювати ідеал, тим самим утворюючи екзистенцію як специфічно людське буття.

Віра виступає актом вибору між справжнім та ілюзорним, імперативним та свавільним, а тому є способом поєднання наявного та уявного. Відтак, суперечлива природа віри полягає в її здатності спиратися як на власний життєвий досвід, так і не критично сприймати чужий.

Тож, віра є глибинною передумовою, засадою рівноваги матеріального і духовного світів, що поєднує буденне, граничне і метаграничне буття людини, конститує зрілість та плідність людського існування. Це дозволяє осмислити марновірство та віру як феномени буденного і граничного буття людини, а здатність чинити виважений підхід до сенсожиттєвих рішень, оцінити ступінь мудрості її носія.

Подальше дослідження софійності віри передбачає пошук її адекватної та ефективної вкоріненості у процес соціалізації особистості, яка через віротворення свідомо прагне долучитися до загальнолюдських цінностей, а суспільству створювати належні умови для спокою і стабільності. Отримані результати можуть мати світоглядно-теоретичне значення щодо пошуку ідеалів Істини, Добра і Краси як «проблискових маячків» у бурхливому життєвому просторі.

Література

1. Бердяев Н. Философия свободы. Смысл творчества. – М. : Издательство «Правда», 1989. – 605 с.
2. Бубер М. Два образа веры. – М. : АСТ, 1999. – 588 с.
3. Кьеркегор С. Страх и трепет. – М. : Республика, 1993. – 387 с.
4. Малеев С.Н. Понятие веры. – К. : Стилос, 2008. – 142 с.
5. Сковорода Г. Разговор пяти путников о истинном счастье в жизни // Г.С.Сковорода. Сад божественных песен. Вірші, байки, діалоги, притчі. – К. : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1988. – 319 с.
6. Табачковський В.Г. Полісутнісне homo : філософсько-мистецька думка в пошуках «неевклідової рефлексивності». – К. : ПАРАПАН, 2005. – 431 с.
7. Хамитов Н.В. Философия: бытие, человек, мир. Издание 2-е, исправленное и дополненное. – К. : КНТ, 2015. – 277 с.
8. Шинкарук В. І. Віра. Надія. Любов // Віче. – 1994. – №3. – С. 5-12.
9. Юркевич Памфил. Из науки о человеческом духе. – М. : Издательство «Правда», 1990. – 338 с.
10. Ясперс К. Философская вера / Пер.М.И.Левиной / Смысл и назначение истории. – М. : Издательство политической литературы, 1991. – 526 с.

References

1. Berdyaev, N. (1989). *Filosofiya svobody. Smysl tvorchestva [Philosophy of freedom. Sense of creativity]*. Moscow: Izdatelstvo «Pravda» [in Russian].
2. Buber, M. (1999). *Dva obraza very [Two ways of faith]*. Moscow: AST [in Russian].
3. Kerkegor, S. (1993). *Strah i trepet [Fear and trembling]*. Moscow: Respublika [in Russian].
4. Maleev, S. N. (2008). *Ponyatie very [The concept of faith]*. Kyiv: Stilos [in Russian].
5. Skovoroda G. (1988). *Razgovor piati putnikov o istinom cchasti v zhizni [The conversation of five travelers about true happiness in life]. Sad bozhestvennyh pesen. Virshi, bajky, dialogy, prytchi – Garden of divine songs. Poems, tales, dialogues, parables*. Kyiv: Vydavnytstvo khudozhnoi literatury «Dnipro» [in Ukrainian].
6. Tabachkovskiy V.H. (2005). *Polisutnisne homo: filosofsko-mystetska dumka v poshukakh «neevklidovoi refleksivnosti» [Poly-essential homo: philosophical and artistic thought in search of "non-Euclidean reflectivity"]*. Kyiv: PARAPAN [in Ukrainian].
7. Hamitov, N. V. (2015). *Filosofiya: bytie, chelovek, mir. [Philosophy: being, man, world] (2nd ed., rev.)*. Kyiv: KNT [in Russian].
8. Shynkaruk, V. I. (1994). *Vira. Nadiya. Lyubov [Faith. Hope. Love]. Viche – Veche, 3, 5 – 12*. [in Ukrainian].
9. Yurkevich, P. (1990). *Iz nauki o chelovecheskom duhe [From the science of the human spirit]*. Moscow: Izdatelstvo «Pravda» [in Russian].
10. Yaspers, K., (1991). *Filosofskaya vera [Philosophical Faith]. Smysl i naznachenie istorii – Meaning and purpose of History (M. I. Levina, Trans)*. Moscow: Izdatelstvo politicheskoy literatury [in Russian].